

Ольга КРОВИЦЬКА:

**Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. Літературна ономастика Ліни Костенко.
Одеса: Астропринт, 2004. 216 с.**

Літературна ономастика* все частіше стає об'єктом наукового дослідження. Активізація її вивчення спостерігається практично з другої половини ХХ століття. Уже з 1980–1990-х років в українському мовознавстві з'являються праці з літературної ономастики, зокрема Юрія Карпенка “О специфике литературной ономастики в художественной литературе” (Москва, 1986; Краків, 1986); Л. О. Белея “Функционально-стилистичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст.” (Ужгород, 1995); В. М. Калінкіна “Теория и практика лексикографии поэтонимов (на материале творчества А. С. Пушкина)” (Донецьк, 1999), його ж “Поэтика онимов” (Донецьк, 1999), “Теоретичні основи поетичної ономастики” (Донецьк, 2000) та ін.

Необхідно також підкреслити, що досить активно розвивається передовсім дослідження ономастики прозових творів. У полі зору сучасних дослідників-ономастів потрапила художня творчість таких українських письменників, як Михайло Коцюбинський¹, Олесь Гончар², Володимир Винниченко³, Олександр Черногуз, Євген Гуцало⁴, Павло Загребельний⁵ та ін. Останнім часом посилюється зацікавлення ономастичними класами, які функціонують у найрізноманітніших текстах; таким чином спостерігається розширення джерельної бази: більше уваги приділяється історичним пам'яткам, перлинам народної творчості, діалектним текстам, тобто посилюється, на нашу думку, історико-культурна домінація у практичному опрацюванні ономастичного матеріалу. Ця тенденція виростає, очевидно, із прагнень етнічного самоусвідомлення, відтворення через мову власної історії, власної культури, власного “я”. Фактично усі гуманітарні науки знову заглиблюються до джерел для “реального пригадування історії”. Певною мірою це відображене у новій книзі Юрія Карпенка і Мирослави Мельник “Літературна ономастика Ліни Костенко” (Одеса, 2004). Хронологічний принцип подачі матеріалу, застосований у цій роботі, дозволяє виявити тяглість і динаміку функціонування власних імен, а також сприяє встановленню цілісного ономастичного простору у поезії Ліни Костенко.

Дослідники-ономасти вважають, що “предметом дослідження в поетиці оніма є поетонім – ім'я в літературному творі (у художньому мовленні, а не у мові), що виконує, крім номінативної, характеризуючу, ідеологічну і стилістичну функції, вторинне

* До речі, ономастика отримала статус наукової дисципліни 1930 р. на I Міжнародному ономастичному конгресі у Франції.

¹ *Немировская Т. В.* Собственное имя в творчестве М. М. Коцюбинского: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Киев, 1988. – 20 с.

² *Немировская А. Ф.* Ономастическое пространство в художественном тексте: На материале романа О. Т. Гончара “Твоя Зоря”: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Киев, 1989. – 16 с.; *Галич В. М.* Антропонімія О. Гончара: природа, еволюція, стилістика: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Київ, 1993. – 24 с.

³ *Лукаш Г. П.* Ономастикон прозових творів В. Винниченка. – Донецьк, 1997. – 178 с.

⁴ *Кричун Л. П.* Функції антропонімів у сучасному українському сатиричному романі: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Кіровоград, 1998. – 17 с.

⁵ *Гриценко Т. Б.* Власні назви як засіб стилетворення в українській історичній прозі другої половини ХХ ст. (на матеріалі романів про Б. Хмельницького): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Київ, 1998. – 17 с.

(фіктивні) у відношенні до реальної онімії, з притаманною йому рухомою семантикою”⁶. Отож, власні назви у будь-якому художньому творі підпорядковуються його жанровим особливостям, і тому їхнє вивчення також передбачає глибоке проникнення у художню тканину, виявлення функціональних ознак того чи іншого оніма (зокрема інформаційно-стилістичні та емоційно-стилістичні риси та ін.). Автори рецензованої праці слушно зауважують: “тонка, глибока продуманість і відчутість – оте, що називається дар Божий, – супроводжує чи не кожен ужиток власної назви в поезії Ліни Костенко. З’являється тільки те і тільки там, що і де доконечно потрібне. Це підносить вагомість, функціональну навантаженість кожної власної назви у творах поетеси” (с. 23).

У своїй праці вчені підкреслюють, що дуже часто Ліна Костенко вимальовує потужний асоціативний ряд навколо імені, особливо у перших поетичних збірках. І дуже добре, що цю особливість помічають автори і намагаються їх (асоціації) прив’язати до окремих явищ чи подій світової та української культури.

Свій підхід до аналізу поетичної творчості Л. Костенко дослідники обґрунтовують так: “Ми обираємо вивчення онімів у складі тексту і в усій їх сукупності, не відновлюючися при цьому й від їх рубрикації на характеристично-оцінні, хронологічно значущі тощо. Обмеження ж лише цим останнім, рубрикаційним підходом призводить до втрати нюансів, функціонально-семантичних обертонів, а отже – й до збіднення онімічної палітри письменника” (с. 15).

Необхідно зауважити, що у часовому вимірі досить детально простежується динаміка функціонування загальноновживаних і рідкісних онімів у художньому доробку Л. Костенко.

Цікаві спостереження трапляються вже на сторінках першого розділу “Ономастика поезій Ліни Костенко”. Підсумовуючи аналіз таких збірок Л. Костенко як “Проміння землі” (1957), “Вітрила” (1958), “Мандрівки серця” (1961), “Над берегами вічної ріки” (1977), “Неповторність” (1980), “Сад нетанучих скульптур” (1987), “Вибране” (1989) вчені звертають увагу передовсім на те, що ономастичний мікросвіт у поезії відрізняється від прозової ономастики такими особливостями: у віршах оніми використовуються як образні засоби, вони мають високий рівень експресивності тощо (див. дет. с. 15–21).

Аналізуючи широко поетичну мову Л. Костенко, автори дослідження наголошують на тому, що письменниця: 1) “тонко відчуває і адекватно відтворює, плекає (але при потребі сміливо й свідомо трансформмує) національно-культурну семантику онімів, вироблену функціонуванням віками в українській мові; 2) широко вживає найрізноманітніші власні назви з усього світу, тяжіючи до ононімічної глобальності” (с. 7).

Початковий, перший етап динаміки ономастичної майстерності поетеси можна загалом визначити як екстенсивний. Йде накопичення, зростання кількості вживаних онімів і водночас – зростання, ушляхетнення способів їх обробки, поетичного огранування. Після періоду великого мовчання, від збірки “Над берегами вічної ріки” розпочинається етап інтенсивний: власні назви заповнюють поетичні рядки, зростають ономастичні параметри – “більше половини віршів кожної збірки мають власні назви

⁶ Калінін В. До визначення статусу поетики оніма як наукової дисципліни // Проблеми слов’янської ономастики: Зб. наук. пр. – Ужгород, 1999. – С. 54.

(коливання в межах 51–65 %), включаючи в середньому по 3–4 ономавжитки (коливання в межах 3,6–4,6), – дозволяють Ліні Костенко з максимальною гармонійністю використовувати онімічні матеріали для побудови своїх поетичних споруд” (с. 94).

Хочемо підкреслити багату стилістику рецензованої праці. Очевидно, творчість Л. Костенко спонукала науковців до створення цікавих паралелей, порівнянь, влучних висловів, які гармоніюють із загальним настроєм самої книги.

Жвава манера аналізу поетичних набутків Л. Костенко додає яскравості й святковості самому викладу, адже там, де поезія, там свято душі, свято мови, свято культури.

Ономастичний простір у поемах Л. Костенко, як відзначають дослідники, також характеризується певним динамізмом: від казкових найменувань апелювативного походження до широкої палітри топонімікону України. У своїх поемах Л. Костенко “шукає ономастичної неповторності. Є помітний поступ, є яскраві знахідки, але головні осягнення – попереду” (с. 197).

Небуденністю дихають рядки з поеми “Сніг у Флоренції”. Автори досить влучно зазначають, що у поемі спостерігається розчинення ідеонімів у більшій мірі, ніж в інших поемах Л. Костенко: “Ономастично це ідеоніми, принаймні контекстуальні, з розмитим способом позначення, який нерідко застосовує в своїх творах Ліна Костенко саме стосовно ідеонімів. А функціонально це чи не остання крапка, травестійне відлуння отого трагедійного роздвоєння, що стало провідним прийомом здійсненого в поемі аналізу мистецького різновиду “пропащої сили”. І онімічне вираження, закріплення й увиразнення у власних назвах цього роздвоєння – головне у драматичній поемі “Сніг у Флоренції” (с. 122).

Українське історико-культурне тло стисло характеризується на прикладі поеми “Дума про братів неазовських” (с. 125–128). На думку науковців, власне економне використання ономастичних засобів (антропонімів і топонімів) і текстова безваріантність іменувань свідчать про фольклорну традицію, яку втілює Л. Костенко у своєму творі, зрештою, це ж спонукає поетесу до відтворення героїзму українського народу через підсилення стилістичних функцій власних назв. У підсумку: “Кожна поема Ліни Костенко є – звичайно ж, окрім усіх інших її поетичних надбань – довершеною побудовою. Поетеса добре розуміє, як багато важить для досконалого твору досконалий добір власних назв” (с. 130).

У третьому розділі опрацьовано ономастику історичного роману у віршах “Маруся Чурай”, у якому власні назви не лише виконують номінативну функцію, але дуже часто “набувають переносного, образного сенсу” (с. 131). Тут досить тонко виокремлюються найголовніші функціональні особливості власних назв, якими по вінця наповнений ономастичний простір поеми. Антропоніми роману “Маруся Чурай” немовби перекликаються з багатим джерельним матеріалом – реєстрами Війська Запорозького (1649). Автори аналізують особливості функціонування деяких найменувань і в реєстрах, і в романі, зокрема: Пушкар, Іскра, Горбаль (“Маруся Чурай”) – Пушкаренко, Іскренко, Горбаненко (“Реєстра Війська Запорізького”) та ін.

Дослідники звертають увагу на те, що особливою конотативною насиченістю відзначаються найменування ворогів (Вишневецький, Потоцький, Радзивіл). Спорадично подаються історико-етимологічні пояснення до деяких антропонімів і топонімів. Та з особливою увагою автори рецензованого дослідження ставляться до виявлення й

аналізу стилістичних ознак того чи іншого оніма. Фактично, інколи цей лінгвостилістичний аналіз переростає межі мовознавчого і стає лінгвокультурологічним, що, безперечно, є цікавим для сучасного читача.

На багатьох сторінках праці літературна ономастика легко вплітається у мікросвіт української культури. Така специфіка дослідження, на нашу думку, відкриває для читачів мовний світ українців, їхнє ставлення до минулого і сучасного, їхні симпатії й антипатії тощо. Якраз через висвітлення експресивної функції оніма (від позитивної до негативної) науковці намагаються показати увесь спектр людських почуттів, які виникають унаслідок різних політичних, культурних, побутових чи інших обставин чи ситуацій.

Підсумовуючи ономастичний розгляд роману в віршах “Маруся Чурай”, автори слушно зауважують: “...сукупність власних назв твору становить гармонійну єдність і потужну силу, що активно діє на реципієнта, створюючи сповідальну достовірність зображення... семантичні надбудови, сформовані українською народною культурою, існують фактично для кожного власного імені, для багатьох топонімів та інших онімів. І поетеса прекрасно відчуває й дійово на них спирається, при потребі посилюючи чи трансформуючи їх” (с. 150–151).

Онімічне багатство роману “Берестечко” висвітлюється у четвертому розділі рецензованої праці “Літературна ономастика Ліни Костенко”. У ньому автори трактують онімічну мову як новий художній прийом й аналізують в окремих підрозділах топоніми, антропоніми, теоніми та інші онімічні розряди. На сторінках книжки немовби оживає минала слава України: міста, містечка, села, ріки, гетьмани, козаки тощо. Усе це ще раз підкреслює оригінальність художнього мислення поетеси, її вишукана манера стосовно точного запровадження кожного оніма у поетичні рядки, надаючи їм неповторного метафоричного звучання, інколи – символічного.

На думку авторів книги, ім’я з позитивною конотацією може символізувати “високу й мужню духовність”, втілювати “славетне й могутнє минуле”, уособлювати “європейську славу й вченість” тощо; натомість імена з негативною конотацією – “пихате й всевладне шляхетське панування”, “жорстоку й дурну отаманію”, “від’ємну ауру монархів” (див. дет. с. 182–183).

Наприкінці ономастичного аналізу роману “Берестечко” дослідники слушно підсумовують: “...в його онімії немає нічого зайвого, випадкового. Кожне ймення точно займає своє місце у цій довершеній поетичній споруді. І на цьому своєму місці воно не просто є будівельною цеглиною, а виграє, сяє, випромінює експресію й інформацію, що слугують висловлюваним авторкою провідним думкам твору” (с. 193).

Поліфункціональність власних назв у творах Л. Костенко, на думку науковців-ономастів, є особливістю її художнього мислення, оскільки саме в поетичному тексті оніми виконують такі функції: номінативну, хронотопічну, характеризуючу, функцію виразовості, образності й тропеїчності, експресивну й текстотвірну.

Власні інтерпретації поетичних онімів у творчому доробку Л. Костенко в міру наповнюють текст рецензованого видання. Хочемо також відзначити глибоке й детальне прочитання поезії Л. Костенко і творче стилістичне опрацювання тексту монографії.

Юрій Карпенко і Мирослава Мельник аргументовано й послідовно провели аналіз використання онімічних розрядів у художніх текстах Л. Костенко. Вони ще раз за-

свідчили, що безмежний творчий потенціал українського власного імені може спонукати до створення мовної картини конкретної історичної епохи.

Попри всі позитивні оцінки даної роботи, хочемо висловити також побажання подати словничок онімів, що, безперечно, стане у пригоді тим дослідникам, які прагнуть осягнути культурологічну семантику власного імені.

Отже побачило світ видання, яке зацікавить не лише фахівців української мови та літератури, але й усіх шанувальників красного письменства. Хочемо привітати авторів цієї монографії – доктора філологічних наук Ю. О. Карпенка і кандидата філологічних наук М. Р. Мельник з успішним творчим проектом.

Olha KROVYTSKA:

**Yu. O. Karpenko, M. R. Melnyk. *Literaturna onomastyka Liny Kostenko.*
Odessa: Astroprint, 2004. 216 s.**

Стаття надійшла до редколегії 19.05.2008

Прийнята до друку 28.05.2008